

АНОТАЦІЯ

Ткаченко М. О. Мирова угода та примирні процедури в цивілістичному процесі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Київ, 2020.

Відображення результатів дослідження. Представлена робота є одним з перших комплексних наукових досліджень правовідносин з укладання і затвердження мирової угоди та аналізу інших примирних процедур в оновленому цивільному судочинстві та виконавчому провадженні.

У дисертації представлено нове вирішення існуючих проблем щодо захисту та відновлення прав осіб у цивільному судочинстві та виконавчому провадженні шляхом надання примиренню осіб оптимізованих і конкретних рис та за рахунок удосконалення умов укладання, визнання і затвердження мирової угоди, що дозволило ширше сприйняти суб'єктний склад мирової угоди, запропонувати шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства, а також підвищення якості діяльності суддів та виконавців. Проаналізовано мирову угоду крізь призму передумов укладання мирової угоди, особливості пред'явлення її суду, а також характерні риси її визнання судом, затвердження та усунення виявлених недоліків. Визначено суб'єктний склад осіб, які мають брати участь в її укладанні та встановлено коло заінтересованих осіб, які в силу їх інтересів можуть заперечувати проти її визнання судом, що у сукупності має забезпечити надійнішу охорону і захист прав та інтересів осіб, які беруть участь у цивільному та виконавчому процесах.

В результаті проведеного дослідження було виявлено істотні прогалини в теоретичних підходах до примирення сторін у цивільному судочинстві та у виконавчому провадженні, оскільки мирова угода – це результат примирення, а не певна процедура. Саме тому в роботі приділено значну увагу порівняльному дослідженню сучасних концепцій примирних процедур таких як медіація, врегулювання спору за участі судді, розроблено спеціальну

нотаріальну процедуру врегулювання спору, що виник внаслідок посвідченого договору, а також зроблено пропозицію щодо широкого залучення до врегулювання спорів третейських судів.

В роботі надано ґрунтовного аналізу суб'єктам, які беруть участь в укладанні мирової угоди та на права яких вона може вплинути, визначені і вирішені питання необхідних повноважень на укладання мирової угоди тощо. Встановлені процесуальні аспекти визнання мирової угоди. Так, у разі виявлення формальних помилок в мировій угоді зміст мирової угоди підлягає перегляду сторонами та їх представниками на предмет усунення її недоліків і суд має надавати строк для їх усунення, а не відмовляти в її затвердженні. Наведене положення зумовлює необхідність поділу мирових угод з виявленими судом недоліками на такі, що: можуть бути усунені, формальні, описки, арифметичні помилки тощо; не можуть бути усунені, коли виявлено порушення закону.

Встановлено, щоб ухвала суду про затвердження умов мирової угоди набула правового значення виконавчого документу має бути в наявності два фактори: строк для добровільного виконання умов мирової угоди минув; у встановлений строк зобов'язання не було виконане. Слід належно кваліфікувати невиконання умов мирової угоди і суду виписувати виконавчий лист на підставі мирової угоди, якщо кредитор надасть суду безспірні докази правопорушення з боку боржника.

В роботі зроблені численні пропозиції з удосконалення чинного законодавства, зокрема, ЦПК та Закону України «Про виконавче провадження», які мають усунути недоліки, прогалини та колізійні норми, а також сприяти поліпшенню захисту прав осіб. Так, виявлено неузгодженість за змістом між частинами 3 та 4 ст. 207 ЦПК, оскільки в ч. 3 мова йде про рішення суду, а у ч. 4 – про ухвалу суду, критично сприйнято положення ч. 1 ст. 270 ЦПК, де передбачається можливість для суду з власної ініціативи ухвалити додаткове рішення та багато інших. Конструктивно-критичному аналізу було піддано декілька законопроектів «Про медіацію» і, зокрема,

останній, що був прийнятий в першому читанні, але недосконалий. Тому Постанова Верховної Ради України «Про прийняття в першому читанні проекту Закону України «Про медіацію» від 15.07.2020 р. не достатньо обґрунтована, оскільки стан відповідного законопроекту такий, що не підлягає його схваленню. Нині вченим, спільно із практиками, слід готувати новий законопроект, а не брати за основу існуючі прототипи. Зміст нового законопроекту має бути системним, норми мають викладатися послідовно, між собою узгоджуватися та бути конкретними, щоб новий інститут, який запроваджується в Україні, не завдав шкоди фізичним та юридичним особам і не скомпрометував саму ідею медіації.

З проаналізованої судової практики зроблено висновок, що значна кількість ухвал суду про відмову в затвердженні мирової угоди є стереотипними із застосуванням стандартних фраз, а неконкретними і такими, що мають відповідати матеріалам певної справи. Було піддано критичному аналізу і позицію Великої палати Верховного Суду (ВС) у справі № 904/7326/17, оскільки на її розвиток з'являться мирові угоди, затверджені судом, коли на майно боржника претендуватимуть й інші кредитори тощо.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких основних положеннях та висновках, які дисертантом виносяться на захист:

вперше:

1) надано комплексне авторське визначення поняття «мирової угоди» як міжгалузевого документу з компромісного вирішення спору між сторонами, який має відповідати вимогам норм як матеріального, так і процесуального права і для набуття ним правового значення повинен супроводжуватися заявою сторін про її укладання та мировою ухвалою суду про її затвердження. Введення поняття «мирова ухвала» збагатить понятійний апарат процесуальних галузей правової науки та сфокусує увагу на її матеріально-процесуальному змісті;

2) обґрунтовано, що примирення сторін як альтернатива судовому вирішенню спору потребує глибокого переосмислення сутності діяльності

суддів і адвокатів та впровадження в цивільний і виконавчий процес спеціальних механізмів, які будуть сприяти сторонам у врегулюванні спорів з урахуванням інтересів всіх осіб на будь-якій стадії відносин між ними, а не тільки шляхом врегулювання спору за участі судді;

3) в результаті порівняльного аналізу визначено, що досудове врегулювання спору не може завершуватися мировою угодою, а компромісні способи врегулювання спору поза судом можуть бути зафіксовані нотаріусами, альтернативне ж врегулювання спору (медіацію) доцільно доручити третейським судам;

4) обґрунтовано, що поняття «мирова угода», в процесуальному змісті, нині сприймається лише з позиції її затвердження судом, тому потребується наповнити конкретним змістом сам процес її затвердження з врахуванням позиції всіх заінтересованих осіб, включаючи третіх осіб, а також врегулювати можливі ускладнення при цьому, зокрема, усунення її недоліків;

5) доведено, що найкращим способом вирішення багатовекторного спору між сторонами є комплексна мирова угода, у якій будуть системно врегульовані всі спірні відносини між ними. Позитивним моментом такого варіанту врегулювання відносин є те, що у сторін є можливість, фактично, домовлятися щодо мирного вирішення й інших питань (об'єктів), які мають відношення до спірних відносин. В такій ситуації «об'єкт обговорення» може вміщувати декілька реальних предметів, кожний з яких можна розкласти на елементи, щодо яких слід вести переговори і при досягненні компромісу їх слід зафіксувати в мировій угоді;

6) обґрунтовано, що рішення суду, у порівнянні з мировою угодою, є менш стабільним, оскільки судді, доволі часто, ухвалюють незаконні та необґрунтовані рішення, які оскаржуються до судів вищих інстанцій, що зумовлює тривалий розгляд справи. Коли ж мирова угода затверджується судом, то сторони самостійно визначають її умови, своїми підписами підтверджують згоду з ними і такий акт є більш об'єктивним, порівняно із «суб'єктивним» рішенням суду. Тому, у подальшому, буде важко

обґрунтувати, чому мирова угода повинна бути скасована чи визнана недійсною;

7) обґрунтовано, що суд має бути наділений правом на з'ясування у правомочної особи волі на укладання мирової угоди і встановлення розуміння нею наслідків затвердження мирової угоди. Тому запропоновано, що суд має бути наділений повноваженнями, за аналогією з п. 5 ч. 2 ст. 223 ЦПК з виклику позивача та відповідача в судові засідання для дачі особистих пояснень і роз'яснення їм наслідків затвердження мирової угоди і тоді, коли в справі беруть участь їх представники;

8) встановлено, що у разі відмови суду у затвердженні мирової угоди судовий розгляд справи не завжди має продовжуватися, як це передбачено у ч. 5 ст. 207 ЦПК, оскільки повинні бути усунені, виявлені під час укладання мирової угоди, істотні недоліки, які заважатимуть об'єктивному вирішенню справи по суті, зокрема, мають бути замінені представники сторін, які неналежно виконували свої повноваження, залучені треті особи тощо;

9) доведено, що подання суду мирової угоди, яка суперечить вимогам закону, коли в справі беруть участь адвокати, слід кваліфікувати як зловживання правом і доповнити п. 5 ч. 2 ст. 44 ЦПК відповідним положенням або розцінювати такий факт як низьку кваліфікацію адвокатів і реагувати на нього окремою ухвалою;

10) з проведеного аналізу і у порівнянні, діяльності нотаріусів та суддів зроблено висновок про особливу нотаріальну процесуальну і судову процесуальну форму, відповідно, посвідчення і затвердження угод (домовленостей), які мають кардинальні відмінності від простої письмової форми договорів і тим більше усної, але вони подібні в питаннях їх правових гарантій – дотримання вимог законності та волі сторін.

удосконалено:

11) позицію Волосенка С.А. щодо необхідності поширення гарантії права «бути вислуханим і почутим у суді» на всіх осіб, на права та інтереси яких впливатиме затверджена судом мирова угода.

дістала подальшого розвитку:

12) концепція Бобровника О.В. щодо необхідності з'ясування позиції третіх осіб при затвердженні мирової угоди шляхом конкретизації прав та обов'язків третіх осіб з самостійними вимогами щодо предмету спору між сторонами, а також впливу третіх осіб без самостійних вимог на процес затвердження мирової угоди судом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що концептуальні положення, висновки та практичні рекомендації, які сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані: у *науково-дослідній діяльності* щодо подальшого вивчення особливостей мирової угоди та примирних процедур у цивільному та виконавчому процесі; у *нормотворчій діяльності*, пов'язаній із розробкою та прийняттям нормативних актів, внесенням змін та доповнень до чинного цивільно- та виконавчо-процесуального законодавства; у *навчальному процесі* при викладанні курсу «Цивільний процес», «Виконавчий процес», при написанні підручників, посібників, підготовці навчальних програм, методичних вказівок; у практичній діяльності адвокатів, суддів, виконавців під час укладання і затвердження мирової угоди.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Основні теоретичні положення та практичні висновки, які складають наукову новизну дослідження, отримані дисертантом особисто.

Основні положення дисертації, теоретичні висновки і практичні рекомендації доповідались і **пройшли апробацію** на міжнародних науково-практичних конференціях: “Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності (м. Харків 16-17 березня 2018р.); “Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку (м. Одеса, 9 березня 2018р.); “Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку (м. Одеса 13 березня 2020р.) , “Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 27- 28 березня, 2020р.).

Відомості про кількість публікацій за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 13 наукових працях, зокрема, 9 наукових статтях у фахових виданнях, з них 2 у фаховому виданні, віднесеному до наукометричних баз, 1 стаття у міжнародному фаховому виданні та 4 тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Ключові слова: мирова угода, примирні процедури, цивілістичний процес, сторони, треті особи, суд, нотаріус, виконавець, адвокат, медіація.

SUMMARY

Tkachenko M. Settlement agreement and conciliation in tsivilistic process. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Phd on a specialty 12.00.03 «Civil law and civil process; family law; private international law " . - Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, 2020.

Display of research results. The presented work is one of the first comprehensive scientific studies of legal relations on the conclusion and approval of an settlement agreement and analysis of other conciliation procedures in the updated civil proceedings and enforcement proceedings.

The dissertation presents a new solution to the existing problems of protection and restoration of rights of persons in civil proceedings and enforcement proceedings by providing reconciliation of optimized and specific features and by improving the conditions of concluding, recognizing and approving the settlement agreement, which allowed a broader understanding of how to suggest ways to improve domestic legislation, as well as improve the quality of judges and executors work. The settlement agreement is analyzed through the prism of the preconditions for concluding an settlement agreement, the peculiarities of presenting it to the court, as well as the characteristics of its recognition by the court, approval and elimination of identified shortcomings. The subjective composition of the persons who should take part in its conclusion is defined and the circle of interested persons who by virtue of their interests can object to its recognition by court is established and that as a result should provide more reliable protection and protection of the rights and interests of the persons in civil and enforcement proceedings.

As a result of the conducted research there were revealed significant gaps in the theoretical approaches to the reconciliation of the parties in civil and enforcement proceedings as the settlement agreement- is the result of reconciliation, rather than a particular procedure.

That is why the dissertation paid considerable attention to comparative research of modern concepts of conciliation procedures such as mediation, settlement of dispute within the participation of a judge, developed a special notarial procedure for the settlement of the dispute, which arose as a result of the certified contract, and also there was made a proposal regarding the broad involvement of arbitral tribunal to resolve disputes.

It was provided a thorough analysis of the subjects, who are taking part in the conclusion of the settlement agreement and whose rights it may concern, identified and addressed issues necessary powers for the conclusion of a settlement agreement, etc. There were established procedural aspects of the recognition of a settlement agreement. Thus, in case of detecting formal errors in the settlement agreement, its content is subject to revision by the parties and their representatives in terms of elimination of shortcomings and the court must give the deadline for their removal, not to deny in its approval.

The above situation leads to the need for separation settlement agreements with identified seizures drawbacks to such, which can be eliminated, formal clerical, arithmetical errors; can not be remedied when a violation of the law is detected.

It is established, that if we need that the court order on the approval of the terms of a settlement agreement entered into legal significance of an executive document, it must be the presence of two factors: the deadline for voluntary execution of the terms of the settlement agreement has expired; the obligation was not completed in the set term. It should be properly qualified failure conditions of the agreement and the court has to issue an executive letter on the basis of a settlement agreement if the lender will provide to the court an indisputable evidence of wrongdoing on the part of the debtor.

At work there were made numerous suggestions on improving current legislation, in particular, to the Civil Procedural Code and to the Law of Ukraine "On enforcement proceedings", which should remove the shortcomings and gaps, collisions, as well as contribute to improving the protection of the rights of individuals. Thus, it was revealed an inconsistency between the paragraphs 3 and

4 of Art. 207 CPC, as in part 3, where it is said about the decision of the court, and in ch. 4 of the decision of the court, critically perceived position p. 1 Art. 270 of the CPC, which provides for the possibility for the court on its own initiative to make an additional decision and many others. Several draft laws on mediation were subjected to constructive and critical analysis, in particular, the last one, which was adopted in the first reading but was imperfect. Therefore, Resolution of the Supreme Council of Ukraine "On the first reading the draft Law of Ukraine "On mediation" from 15.07.2020 was not sufficiently justified, since the draft law is not in appropriate state to be approved. Nowadays, scientists, together with practitioners, should prepare a new bill, and not take as a basis the existing prototypes. The content of the new bill should be systematic, the rules should be set consistently, so that the new institution, which is introduced in Ukraine, will not harm individuals and legal entities and will not compromise the very idea of mediation.

After the analysis of judicial practice, it was made a conclusion, that a significant number of court decisions to refuse to approve the settlement agreement are stereotyped to use standard phrases and vague. The position of the Great Chamber of the Supreme Court (SC) in the case number 904/7326/17, was subjected to critical analysis and, as on its development there will appear amicable agreement approved by the court when the property the debtor will aspire other lenders.

The scientific novelty of the obtained results is specified in the following main provisions and conclusions, which are submitted by the dissertation for defense:

for the first time:

1) provided a comprehensive author's definition of "settlement agreement" as an intersectoral document for compromise settlement of the dispute between the parties, which must meet the requirements of both substantive and procedural law and for it to acquire legal significance must be accompanied by a statement of the parties and amicable court decision about its approval. The introduction of the concept of "amicable decision" will enrich the conceptual apparatus of procedural branches of legal science and focus on its substantive and procedural content;

2) it is substantiated that conciliation of the parties as an alternative to judicial settlement of the dispute requires a deep rethinking of the essence of judges and lawyers and the introduction of special mechanisms in civil and executive

proceedings that will assist the parties in resolving disputes taking into account the interests of all persons at any stage, and not only by settling the dispute with the participation of a judge;

3) as a result of comparative analysis it is determined that pre-trial settlement of a dispute cannot be completed by amicable settlement, and compromise methods of settling a dispute out of court can be recorded by notaries, alternative dispute resolution (mediation) should be entrusted to arbitration courts;

4) it is substantiated that the concept of "amicable agreement", in the procedural sense, is now perceived only from the standpoint of its approval by the court, so it is necessary to fill the process of its approval with specific content, taking into account the position of all parties, including third parties and to regulate, in particular, the elimination of its shortcomings;

5) it is proved that the best way to solve the multi-vector dispute between the parties is a comprehensive settlement agreement, which will be systematically resolved all contentious relationship between them. The positive aspect of this option of settling relations is that the parties have the opportunity, in fact, to agree on a amicable solution and other issues (objects) that are relevant to the disputed relationship. In such a situation, the "object of discussion" may contain several real subjects, each of which can be broken down into elements that should be negotiated and, if a compromise is reached, they should be fixed in the amicable agreement;

6) it is substantiated that the decision of the court, in comparison with the amicable agreement, is less stable, because judges, quite often, make illegal and unfounded decisions, which are appealed to the courts of higher instances, which leads to lengthy proceedings. When the amicable agreement is approved by the court, the parties independently determine its terms, their signatures confirm their agreement with them and such an act is more objective than a "subjective" court decision. Therefore, in the future, it will be difficult to justify why the settlement agreement should be revoked or declared invalid;

7) it is substantiated that the court should be endowed with the right to find out from the authorized person the will to conclude an amicable agreement and to establish his understanding of the consequences of the approval of the amicable agreement. Therefore, it is proposed that the court should be empowered, by analogy with paragraph 5 of Part 2 of Article. 223 of the CPC in the summons of the plaintiff

and the defendant in court to give personal explanations and explain to them the consequences of the approval of the amicable agreement and when their representatives are involved in the case;

8) it is established that in case of refusal of the court to approve the amicable agreement, the trial should not always continue, as provided in Part 5 of Article 207 of the CPC, so the significant shortcomings, identified during the amicable agreement, must be eliminated, that will prevent effective resolution of the case on the merits, in particular, should be replaced by representatives of the parties who improperly exercised their powers, involved third parties, etc .;

9) it is proved that the submission to the court of an amicable agreement, which contradicts the requirements of the law, when lawyers are involved in the case, should be qualified as an abuse of rights and add paragraph 5 part 2 of Art. 44 of the CPC by the relevant provision or to regard such a fact as low qualification of lawyers and to respond to it by a separate decision;

10) from the analysis and in comparison, the activities of notaries and judges concluded a special notarial procedural and judicial procedural form, respectively, certification and approval of agreements (arrangements), which have fundamental differences from the simple written form of contracts and especially oral, but they similar in matters of their legal guarantees - compliance with the law and the will of the parties.

improved:

11) the position of S.A. Volosenko, on the need to extend the guarantee of the right "to be heard and heard in court" to all persons whose rights and interests will be affected by the amicable agreement approved by the court.

received further development:

12) the concept of Bobrovnik O.V. on the need to clarify the position of third parties in approving an amicable agreement by specifying the rights and obligations of third parties with independent claims on the subject of the dispute between the parties, as well as the influence of third parties without independent claims on the amicable settlement process.

The practical significance of the obtained results is that the conceptual provisions, conclusions and practical recommendations, which are formulated in the dissertation research, can be used: in *research activities* for further study of the settlement agreement and conciliation procedures in civil and enforcement

proceedings; in *rule-making activities* related to the development and adoption of regulations, amendments and additions to the current civil and executive procedural legislation; in the *educational process* when teaching the course "Civil process", "Executive process", when writing textbooks, manuals, training programs, guidelines; in the practical activities of lawyers, judges, executors during the conclusion and approval of the settlement agreement.

Personal contribution of the applicant. The dissertation is an independent scientific research. The main theoretical provisions and practical conclusions that make up the scientific novelty of the study, obtained by the dissertation personally.

Key provisions of the dissertation, theoretical conclusions and practical recommendations were reported and **were tested** at international scientific conferences: "The domestic jurisprudence in modern conditions" (Kharkiv 16-17 of March, 2018.); "The Legal science of modern times: traditions and vectors of development" (Odessa, 9th of March, 2018); "The Legal science of modern times: traditions and vectors of development", (Odessa, the 13 of March, 2020), "The Scientific Potential and Prospects for the Development of Legal Science"(Zaporizhya, 27-28 of March, 2020).

Information on the number of publications on the topic of the dissertation. The main provisions and conclusions of the dissertation are presented in 13 scientific papers, in particular, 9 scientific articles in professional journals, including 2 in a professional publication related to scientometric databases, 1 article in an international professional publication and 4 abstracts at international scientific conferences.

Key words: settlement, conciliation, civilistic process, parties, third parties, the court, notary, executor, lawyer, mediation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ткаченко М. О. Системність у сприйнятті правової позиції сторони та умов мирової угоди у цивільній справі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2017. Вип. 45. Т. 1. С. 106–110.

2. Ткаченко М. О. Мирова угода як складова частина переговорного процесу: матеріальні та процесуальні основи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8 (258). С. 51–55.

3. Ткаченко М. О. Зміни у позові, мирова угода та судові рішення: переваги та недоліки. *Судова апеляція*. 2017. Вип. № 3 (48). С. 111–118.

4. Ткаченко М. О. Правова сутність поняття «мирова угода». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 159–163.

5. Ткаченко М. О. Мирова угода у новому Цивільному процесуальному кодексі України: актуальні питання. *Цивілістична процесуальна думка*. 2018. № 1. С. 42–44.

6. Ткаченко М. О. Сприйняття мирової угоди з позиції її регламентації у новому Цивільному процесуальному кодексі України. *Цивілістична процесуальна думка*. 2018. № 2. С. 34–38.

7. Ткаченко М. О. Роль та інтереси виконавців та інших осіб при укладенні та затвердженні мирової угоди, яка має місце у виконавчому провадженні, судом. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 160–163.

8. Ткаченко М. О. Зміст, форма мирової угоди заяви сторін і ухвали суду про її затвердження та виправлення їх недоліків: питання законодавчої регламентації. *Судова апеляція*. 2019. № 1 (54). С. 117–125.

9. Ткаченко М. О. Представники в правовідносинах з укладання мирової угоди. *VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS.*, 2020. Вип. 1. С. 178–182

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Ткаченко М. О. Правова позиція сторони та мирова угода: комплексне сприйняття. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16–17 берез. 2018 р.)*. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 76–79.

11. Ткаченко М. О. Актуальні підходи до визначення поняття «мирова угода». *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 09 берез. 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 65–67.

12. Ткаченко М. О. Деякі аспекти застосування примирних процедур у нотаріальному процесі. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 13 берез. 2020 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 66–68.

13. Ткаченко М. О. Мирова угода та зловживання процесуальними правами: проблемні аспекти. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (м.Запоріжжя, 27-28 березня 2020 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 44-47.